

VASILE DIACONU, *Repertoriul descoperirilor atribuite epocii bronzului din județul Neamț, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis XXXVI, Editura „Constantin Matasă”, Piatra-Neamț, 2016, 212 pag, 86 figuri, 3 hărți și prefață semnată de dr. T. Bader.*

Distinsul nostru coleg dr. Vasile Diaconu, arheolog, cercetător și șef de secție al Muzeului de Istorie și Etnografie Tg. Neamț, componentă de bază a Complexului Muzeal Județean Neamț, este autorul unei lucrări de sinteză arheologică de tip repertoriu, recent publicată cu finanțarea Complexului Muzeal Județean Neamț, în cadrul prestigioasei serii *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* și a Editurii „Constantin Matasă” (inițiată de dr. Gheorghe Dumitroaia, în anul 1999). Această serie,

care a debutat în urmă cu 43 de ani, se află acum la cea de a XXXVI-a apariție, sub atenta îndrumare de editor a domnului dr. Dorin Nicola, continuatorul regretatului nostru coleg de breaslă, dr. Gheorghe Dumitroaia, care și-a dat întâlnire cu îngerii în primăvara anului 2016.

Mai adăugăm că domnul dr. Vasile Diaconu, format la serioasa școală de arheologie ieșeană, absolvent al cursurilor Facultății de Istorie „Al. I. Cuza” în anul 2005, precum și a școlii masterale (2007), afirmat deja ca reputat specialist și un fin cunoscător al Epocii Bronzului, are în portofoliu numeroase publicații (studii, articole, note și recenzii), comunicări, precum și mai multe volume, cu tematici diverse, dar, predominant, cu aplecare spre variile aspecte ale epocii metalelor. De altfel, în cadrul acestei serii editate de Complexul Muzeal Județean Neamț,

autorul a mai publicat volumele *Hănești-Botoșani. Mărturii arheologice și istorice* (nr. XXV – 2010) și *Depresiunea Neamț. Contribuții arheologice* (nr. XXVIII – 2012).

De asemenea, credem că este demn de subliniat, în acest context, faptul că domnia sa este autorul unei lucrări de doctorat de excepție, pregătită în cadrul Institutului de Arheologie Iași al Academiei Române, sub îndrumarea a doi dintre corifeii arheologiei românești: Dan Monah (până la dispariția sa prematură în anul 2013) și Vasile Chirica, la a cărei susținere publică am avut prilejul să participăm în anul 2014. În ceea ce ne privește, cunoscându-l atât pe autor, cât și conținutul tezei sale, intitulată *Cultura Noua în regiunea vestică a Moldovei*, putem aprecia că, la momentul publicării, aceasta va înscrie pe coordonate inedite multe dintre problematicile specifice perioadei istorice analizate.

Volumul domnului dr. Vasile Diaconu se deschide cu un solemn moment de recunoștință față de cei 27 de arheologi care astăzi nu mai sunt printre noi, dar încă își fac simțită amprenta, în virtutea unui spirit metafizic etern, de breaslă, și care au activat pe șantierele din județul Neamț, lăsând în urma lor atât de multe și frumoase amintiri, descoperiri și lucrări științifice. Trecând la prezentarea lucrării de față, trebuie să subliniem, așa cum arată în *Prefață* (p. 9-11) dr. Tiberiu Bader, fost director al muzeului sătmărean, stabilit de mai multe decenii în Germania, autor al unor volume remarcabile publicate pe subiectul bronzurilor și despre Epoca Bronzului, că avem în fața noastră o lucrare cu un format inedit. Aici sunt reliefate câteva aspecte generale, care, sub titulatura *Gânduri arheologice despre județul Neamț*, ne poartă într-o călătorie inițiată printr-un spațiu geografic atât de frumos, generos și favorabil vieții umane încă din Paleolitic, călătorie pe care însuși Tiberiu Bader a efectuat-o cu peste cinci decenii în urmă, când a participat, alături de reputatul arheolog C. S. Nicolăescu-Plopșor, pe șantierul arheologic al viitoarei hidrocentrale de la Bicaz, loc unde i-a cunoscut pe marii noștri arheologi: Mircea Petrescu-Dîmbovița, Al. Păunescu, M. Brudiu, V. Căpitanu. Semnatarul acestor rânduri subliniază, în mod just, necesitatea întocmirii unor asemenea repertorii, precum și faptul că lista generoasă, reprezentând 200 de descoperiri ale Epocii Bronzului din județul Neamț ușurează calea unor investigații ulterioare, amănunțite, în cadrul unor șantiere dedicate.

Este vorba despre un repertoriu arheologic județean, care analizează doar o singură epocă istorică (în cazul de față Epoca Bronzului), fapt inedit în istoriografia noastră, în care, se cunoaște, arheologii au optat pentru ansambluri informaționale pornind de la Paleolitic până la diverse momente ale Evului Mediu, indiferent dacă lucrările au fost elaborate în cadrul unor colective sau au avut ca semnatar doar un singur autor. Cităm doar câteva exemple de repertorii, pentru a se înțelege contextul în care se încadrează lucrarea prezentată aici: N. Zaharia,

Em. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, *Așezări din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea* (București, 1970); S. Dumitrașcu (red.), *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor* (Oradea, 1974); Al. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, vol. I-II Botoșani (București, 1976); G. Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui* (București, 1980); V. Chirica, Marcel Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași* (Iași, vol. I – 1984; vol. II – 1985); I. H. Crișan et alii, *Repertoriul arheologic al județului Cluj* (Cluj-Napoca, 1992); V. Moga, H. Ciugudean (red.), *Repertoriul arheologic al județului Alba* (Alba Iulia, 1995); V. Lazăr, *Repertoriul arheologic al județului Mureș* (Târgu Mureș, 1995); Fl. Costea, *Repertoriul arheologic al județului Brașov* (Brașov, ed. I-a – 1996; ed. a II-a – 2004); V. Cavruc (red.), *Repertoriul arheologic al județului Covasna* (Sfântu Gheorghe, 1998); M. Barbu et alii, *Repertoriul arheologic al Mureșului inferior. Județul Arad* (Timișoara, 1999); V. Cavruc (red.), *Repertoriul arheologic al județului Harghita* (Sfântu Gheorghe, 2000); S. A. Luca, Z. K. Pinter, A. Georgescu, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu* (situri, monumente arheologice și istorice), (Sibiu, 2003); S. A. Luca, *Repertoriul arheologic al județului Caraș-Severin* (București, 2004); E. Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț Situri arheologice* (ed. I-a, Piatra Neamț, 2005); S. A. Luca, *Repertoriul arheologic al județului Hunedoara* (Alba Iulia, 2005); S. A. Luca, *Descoperiri arheologice din Banatul românesc. Repertoriu* (Sibiu, 2006); E. Ciubotaru, *Monumente istorice din județul Neamț. I. Situri arheologice* (ed. a II-a, Iași, 2007); S. A. Luca, N. Gudea, *Repertoriul arheologic al județului Sălaj* (Sibiu, 2010); C. Kacsó, *Repertoriul arheologic al județului Maramureș*, vol. I-II, (Baia Mare, 2011); C. Croitoru, *Galați. Repertoriul descoperirilor arheologice și numismatice* (Galați, 2013); O. L. Șovan, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, ed. I-a – 2013; ed. a II-a – 2016 (Botoșani).

În *Introducere* (p. 13-14), autorul volumului de față rezumă obiectivele lucrării și punctează elegant inconsistența unei contribuții anterioare, privind lista siturilor arheologice din județul Neamț, redactată de E. Ciubotaru (*Monumente istorice din județul Neamț Situri arheologice*, apărută în 2005 și 2007, la Piatra Neamț, respectiv Iași). Justificând viziunea sa referitor la întocmirea unui repertoriu arheologic fixat pe o epocă istorică, autorul arată că materialele documentare sunt atât de bogate, încât cadrarea precisă din punct de vedere cronologic ajută la înregistrarea cvasi-exhaustivă a informației și a siturilor arheologice reperate / cunoscute. Se precizează că datele publicate au fost aduse la zi, adică la nivelul anului 2015, fapt pozitiv, dacă judecăm după ritmul destul de alert în care apar în prezent noi situri, mai ales datorită diverselor lucrări antropice. Firește, siturile sunt cumulate pe baza studierii literaturii arheologice de

specialitate, dar unele reprezintă și rodul muncii de teren, desfășurată de autor. De asemenea este precizat că s-a utilizat cronologia „clasică” a bronzului românesc, ceea ce l-a determinat pe autor să nu includă, de pildă, descoperirile aparținând culturii Amforelor Sferice în conținutul repertoriului; în schimb, lista descoperirilor acestei culturi de pe cuprinsul județului Neamț se regăsește la finalul volumului sub forma unei anexe minuțios întocmită.

Cadrul natural (p. 15-20) reprezintă un preludiv logic și de nelipsit din orice lucrare arheologică; ca știință a trecutului care vizează activitatea de orice fel a comunităților umane, arheologia are ca fundament, firește, habitatul uman, preistoric sau istoric, după caz. Astfel se înțelege mult mai clar de ce anumite zone au un potențial arheologic ridicat, iar altele mai redus. Spațiul administrativ al județului Neamț, cu trecere treptată de la Carpații Orientali la culoarul Siretului era marcată în Preistorie, ca și acum, un grad înalt al preferinței pentru locuirile umane, pornind (de la apus spre răsărit) de la zona montană, trecând la cea specifică subcarpaților și la cea de podiș. Firește, așa cum specifică și autorul, pasurile montane: Păltiniș, Borsec, Tulgheș, Bicaz, au reprezentat căile de comunicare transcarpatice de-a lungul mileniilor, permițând un flux permanent de populație. Și valea râului Bistrița este punctată ca atare de către autor, din perspectiva unei punți de legătură între spațiile geografice adiacente. Chiar dacă zona montană a județului Neamț nu a fost consistent locuită în epocile străvechi, aici există totuși urme ale civilizațiilor preistorice, inclusiv cele specifice Epocii Bronzului. Sunt de menționat și datele rezumate de autor, referitoare la *Subboreal*, când au existat etaje de carpen și de fag în zona județului Neamț; este interesantă precizarea că în perioada post-eneolitică, pe baza descoperirilor de la Târpești (jud. Neamț, săpături efectuate de Silvia Marinescu-Bilcu), s-a concluzionat că a existat o reimpădurire a suprafețelor, în detrimentul celor acoperite cu *Cerealia*. De asemenea, spre finalul Epocii Bronzului a avut loc o expansiune a dezvoltării stejarului. În continuare sunt punctate: importanța în Preistorie a izvoarelor de apă sărată, existența unor resurse bogate de lemn, piatră, diverse roci magmatice și sedimentare, cupru, din care omul Epocii Bronzului și-a realizat arme și unelte.

Istoricul cercetărilor (p. 21-26), însumează datele existente, ordonate după criteriul cronologic firesc, asigurate de o completă bibliografie a tratării descoperirilor caracteristice Epocii Bronzului. Arătând că primele informații de ordin arheologic datează încă de la finele veacului al XIX-lea, pentru județul Neamț, dr. Vasile Diaconu subliniază că siturile de Epoca Bronzului, în număr de șapte, au fost repertoriate întâia dată de preotul Constantin Matasă, fondatorul muzeului nemțean, în perioada interbelică. O dată cu avântul înregistrat pe plan național în ceea ce privește finanțarea cercetării

arheologice de după 1950, se remarcă, și pentru județul Neamț, șantiere numeroase și consistente sub raportul descoperirilor înregistrate și a însemnătății lor pentru istoria națională. Amintim aici doar câteva dintre exhaustivele reperi marcate de colegul nostru: săpăturile din situl eponim al culturii Costișa; cele de la Văleni, cu materiale datând din vremea culturilor Costișa și Noua; Luminiș – Piatra Șoimului; mormintele Noua de la Ciritei – Piatra Neamț; necropola Noua de la Doina; necropola Noua de la Săbăoani; așezarea de la Târpești, cu materiale din perioada timpurie, mijlocie și târzie a Epocii Bronzului; așezarea Costișa de la Borlești. Aceste situri au fost investigate și publicate în rezumat sau *in extenso* de mari nume ale arheologiei românești: Al. Vulpe, V. Ursachi, M. Ursachi, Al. Păunescu, M. Zamoșteanu, A. Nițu, M. Florescu, S. Marinescu-Bilcu, Șt. Cucuș, Gh. Dumitroaia). Depozitele de bronzuri și piesele izolate din județul Neamț au fost incluse și în sinteza *Depozitele de bronzuri din România*, semnată de M. Petrescu-Dîmbovița în 1977.

Acest capitol al lucrării marchează și contribuțiile de după 1990 și, alături de șantierele arheologice, sunt trecute în revistă vestigiile Epocii Bronzului cuprinse în lucrările de sinteză publicate de cercetătorii nemțeni și nu numai, așa cum sunt cele semnate de Gh. Dumitroaia, Șt. Cucuș, V. Ursachi, A. C. Florescu, Fl. Burtănescu, E. Sava, A. Popescu, R. Munteanu, V. Diaconu. Notăm și existența unui subcapitol referitor la *Abordarea pluridisciplinară a epocii bronzului din județul Neamț* (p. 25-26), care se constituie într-o necesară sinteză a datelor arheozoologice, antropologice, sedimentologice, petrografice, mineralogice, metalografice și radiocarbon (acestea prezente în Anexa 2 a volumului), la multe dintre acestea colegul nostru Vasile Diaconu având contribuții recente, substanțiale.

Repertoriul descoperirilor (p. 27-84) reprezintă esența conținutului acestui volum; seturile informaționale au fost ajustate în funcție de cerințele minimale necesare identificării/repertorierii unui sit arheologic sau unei descoperiri izolate. Într-un succint preambul, autorul arată că materialele arheologice au fost consultate, verificate și studiate în muzeele din cuprinsul județului Neamț, precum și la Universitatea „Al. I. Cuza” (Facultatea de Istorie) și Institutul de Arheologie din Iași, precum și la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București. Aceștia li se adaugă varii colecții școlare și muzee sătești. Algoritmul de prezentare este structurat astfel:

Nr. sitului/descoperirii izolate; sat; comună;

Toponimul (acolo unde există);

Autorul/autorii cercetării; data cercetării;

Localizarea, sumară descriere a situației din teren, suprafața aproximativă a sitului, conținutul descoperirii;

Coordonate GPS (acolo unde a fost posibil);

*Perioada istorică (ex. timpurie, mijlocie sau târzie);
Bibliografia.*

În total avem în fața noastră un lot de 200 de descoperiri, sintetizate și în tabelul nr. 1 (p. 79-84), precum și în capitolul final intitulat *Considerații finale* (p. 85-92), unde sunt meticolos discutate descoperirile în funcție de perioada istorică în care se încadrează. Analiza d-lui dr. Vasile Diaconu relevă câteva particularități interesante, anumite trăsături regionale ce deschid calea viitoarelor cercetări. În primul rând, se observă o preponderență a descoperirilor aparținând Bronzului Târziu. Rezumăm doar că pentru Bronzul Timpuriu sunt cunoscute 19 așezări, în această perioadă, remarcându-se descoperirile aparținând grupului cultural Târpești. Sunt documentate așezări, descoperiri funerare și piese izolate; așezările sunt amplasate pe poziții înalte, majoritar, constatându-se inclusiv prezența în apropierea izvoarelor cu apă sărată. Pentru această etapă se constată prezența topoarelor de tip Baniabic și *Randleinstenbeile*. În privința Bronzului Mijlociu, constatăm prezențele Costișa, Komarov, Monteoru și Wietenberg. Un număr de 38 de așezări (caracteristică este suprafața redusă a acestora) aparțin culturii Costișa, dintre acestea meritând a fi menționate cele de la Costișa și Siliștea, unde săpăturile au oferit date relevante pentru această perioadă. Se pare că exista un anumit grad de organizare socială, anumite așezări constituind grupuri („nuclee”) care gravitau în jurul așezărilor de maximă importanță; aici interesează opiniile autorului privind „străjuirea” unor căi de acces/comerciale, care legau probabil spațiul transilvan de Podișul Moldovei / culoarul Siretului. Cultura Monteoru este documentată printr-un număr de 13 situri, dintre care unele ocupă suprafețe de cca. 3-5 ha. Cultura Komarov este identificată în punctele Lunca – *Poiana Slatinei* și Oglinzi – *Cetățuia*, autorul opinând că aceste prezențe par a se lega de valorificarea izvoarelor cu apă sărată. Materialele de tip Wietenberg apar în situl de la Costișa, constituind, alături de alte tipuri de obiecte izolate, importuri din zona transilvană. În sfârșit, pentru Bronzul Târziu, reprezentat de cultura Noua, sunt semnalate 130 de așezări, descoperiri funerare și descoperiri izolate; descoperirile Noua din zona montană lipsesc, deocamdată. Este importantă legătura dintre așezările / grupele umane Noua și izvoarele cu apă sărată, fapt documentat bine la Lunca – *Poiana Slatinei*. Așezările Noua ocupă în special afluenții marilor artere hidrografice, mai ferți de viituri, cu o anumită dispunere (poziții mai înalte), în unele cazuri, căutându-se poziții

apărate natural. Se cunosc din această perioadă multe piese izolate de bronz, precum și cinci depozite.

Urmează *Anexe* (p. 93-99), structurate astfel: *Anexa 1* – descoperirile atribuite culturii Amfolelor Sferice (p. 93-95, cu 10 descoperiri); *Anexa 2* – lista datărilor C14 din situri ale Epocii Bronzului (p. 96-98); *Anexa 3* – analize metalografice pentru obiecte de bronz din județul Neamț (p. 99). Volumul se încheie cu un rezumat în limba engleză (p. 101-103), lista ilustrațiilor în aceeași limbă (p. 105-108), *Abrevieri* (p. 109), *Bibliografie* (p. 111-126), *Harta 1* – Răspândirea siturilor și descoperirilor izolate atribuite Epocii Bronzului, *Harta 2* – Răspândirea siturilor și descoperirilor izolate atribuite Bronzului Timpuriu, *Harta 3* – Răspândirea siturilor și descoperirilor izolate atribuite Bronzului Mijlociu, *Harta 4* – Răspândirea siturilor și descoperirilor izolate atribuite Bronzului Târziu și *Ilustrație* (p. 127-212), care conține un număr de 86 de figuri. Aceasta din urmă conține fotografii, desene, planuri de săpătură, fiind îngrijit realizată.

Concluzionând, apreciem că avem în fața noastră o primă lucrare, deosebit de consistentă, fixată concret pe axa repertoriilor județene, dedicată unei singure epoci istorice și cu un aspect inedit în cadrul istoriografiei noastre arheologice; dacă privim în anii din urmă, ea își găsește totuși un corespondent apropiat într-o altă lucrare de tip repertoriu, extrem de utilă, aparținând colegilor de la Tulcea: Fl. Topoleanu, G. Jugănar, C. Micu, S. Ailincăi, Fl. Mihail, A. Stănică, I. Costea, *Inventarierea siturilor arheologice din județul Tulcea. Studiu de caz: mormintele tumulare. I* (Tulcea, 2008), consacrată unui segment științific perfect delimitat, ceea ce face ca detalierea să fie maximă, comparativ cu repertoriile de anvergură. Reperarea obiectivelor arheologice cu ajutorul modulelor GPS (așa cum a reușit și colegul Vasile Diaconu în multe situații) este astăzi evident necesară, la fel ca delimitarea exactă a suprafețelor siturilor, mai ales în aceste timpuri când diversele lucrări antropice le afectează tot mai mult, așezări sau necropole dispărând încă sub lama buldozerelor. Volumul merită a fi parcurs de către toți cei interesați: muzeografi, cercetători, arheologi, personalul din administrație și nu numai, el reprezentând încă un instrument de lucru adus în cercurile științifice și ale funcționarilor direcțiilor județene de cultură, în beneficiul statului român, care are menirea de a cuantifica descoperirile și de a le proteja pentru viitor.

BOGDAN PETRU NICULICĂ